

ՄԱՀԱՆՈՍԱԿԱՆ

ԱՐՄԻՆԷ ՔԷՕՇԿԵՐԵԱՆ

(1932 - 2018)



Նախնիները դաշտային Կիլիկիայի Ադանա քաղաքից են: 1915-ի ցեղասպանութեանը զոհ գնացած երկու գերդաստանների մէկական վերապրողներից 1919-ին կազմուում է մի նոր ընտանիք, որ քիչ անց (Կիլիկիայի երկրորդ դատարկումի ժամանակ) դարձեալ բռնում է հարկադիր գաղթի ճանապարհը:

Մինաս և Էօփենի Քէօշկէրեանների ընտանիքը որոշ դեգերումներից յետոյ (Կիբանան, ապա Կիպրոս) հաստատուում է Եգիպտոսի Աղեքսանդրիա քաղաքում, որտեղ էլ 1932 թ. դեկտեմբերի 1-ին ծնուում է երկրորդ դուստրը՝ Արմինէն: Դպրոցական կրթութիւնը ստացել է ծննդավայրի Գալուստեան վարժարանում: Իսկ 1948 թ. աշնանը Եգիպտոսից Հայաստան ներգաղթող հայրենադարձների երկրորդ խմբի հետ ընտանիքը տեղափոխուում է Երևան: Ներգաղթին յաջորդած մի քանի տարիները եղել են ծանր փորձութիւններով յագեցած մուսլ մի ժամանակ, որն իր հետքը թողեց բազմաթիւ հայրենադարձ ընտանիքների ճակատագրում և աշխարհայեացքում: Հէնց առաջին տարում մահանում է հայրը, դրան աւելանում է երկու տարուց աւելի ընտանիքի անդամներից ոչ մէկի աշխատանք չունենալը (այդ ընթացքում ապրուստի միակ միջոցը եղել է իրենց բերած տան պարագաներն ու անձնական իրերը «սև շուկայում» վաճառելը): Այդ տարիներին մայրն ու աւագ քոյրը հնարաւոր ամեն ինչ արեցին՝ 16-ամեայ աղջնակին կեանքի դժուարութիւններից հեռու պահելու համար:

Այդուհանդերձ, հակառակ բոլոր դժուարութիւններին, Արմինէն ընդունուում է Երևանի Պետական համալսարանի բանասիրութեան բաժինը: Համալսարանը 1954-ին աւարտելուց յետոյ երիտասարդ բանասէրը մի քանի տարի աշխատուում է Երևանի շերամապահական կայանում (մի կարճ ժամանակ էլ՝ կինոթատրոնում իբրև գանձապահ-տոմսավաճառ): Իսկ 1959-ից աշխատանքի է անցնում Մաշտոցի անուան Մատենադարանում: Սկզբում աշխատուում էր մա-

մուլի բաժնում իբրև գրատար, իսկ որոշ ժամանակ անց տեղափոխուած է մատենագրութեան բաժին: Հէնց այստեղ էլ անուանի հայագէտ Ասատուր Մնացականեանի ղեկավարութեամբ նա սկսում է իր գիտահետազոտական գործունէութիւնը, որի բազմաթիւ պտուղներն այսօր անբաժանելի մասն են հայ միջնադարեան գրականութեան հետազոտութեան անդաստանի:

Աս. Մնացականեանի յանձնարարութեամբ Արմինէ Քէօզկէրեանը սկսում է զբաղուել հայ միջնադարեան գրականութեան՝ մինչ այդ շատ անբաւարար ուսումնասիրուած և բազմաթիւ անպատասխան հարցերով ծանրաբեռնուած մի բնագաւառով: Խօսքը «Գանձարան» ժողովածոների և դրանց մէջ տեղ գտած «գանձ» կոչուած բանաստեղծութիւնների մասին է: Վաստակաշատ գիտնականի հմուտ ղեկավարութեամբ կատարուած բազմամեայ աշխատանքը տալիս է անսպասելի նոր արդիւնքներ. բացայայտում են Գանձարան ժողովածոների ստեղծման, դրանց կազմման սկզբունքները, գանձ, տաղ, մեղեդի և փոխ անուններով յայտնի բանաստեղծական միաւորների առնչութիւնները և այլ յարակից հարցեր:

1972-ին Արմինէ Քէօզկէրեանը պաշտպանում է թեկնածուական ատենախօսութիւն: Յետագայում իր այս աշխատանքը որոշ փոփոխութիւններով հրատարակուում է իբրև առանձին գիրք՝ Գրիգոր Նարեկացի, Տաղեր և գանձեր (Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1981, այս բնագիրը յետագայում ընդգրկուեց Մատենագիրք հայոց մատենաշարի ԺԲ հատորում, Անթիլիաս-Լիբանան, 2008): Այս գրքում գանձարանների ընդհանուր օրինաչափութիւնների բացայայտումից ու բացատրութիւնից զատ առաջին անգամ հրատարակուած են Ս. Գրիգոր Նարեկացու 6 յայտնի և 4 մինչ այդ անյայտ գանձերի, 21 տաղերի (և փոխերի) գիտաքննական բնագրերը:

Քանի որ գանձարանների և հէնց գանձ անունով յայտնի բանաստեղծութիւնների յետագայ զարգացումը սերտօրէն կապուած է եղել Ս. Ներսէս Շնորհալի հայրապետի հետ, Ա. Քէօզկէրեանը իր յետագայ ուսումնասիրութիւնները շարունակում է հէնց այդ ուղղութեամբ: Իր բացայայտած սկզբունքները կիրառելով Ներսէս Շնորհալու գանձերի ու տաղերի ուսումնասիրման գործում, Ա. Քէօզկէրեանը գիտականօրէն դասակարգում, կարգաւորում է մեծանուն հեղինակի բանաստեղծական ժառանգութեան այս մասը: Այդ աշխատանքի արդիւնքն է լինում Ա. Քէօզկէրեանի յաջորդ գիրքը՝ Ներսէս Շնորհալի, Տաղեր և գանձեր (Երևան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1987, այս բնագիրն ընդգրկուած է Մատենագիրք հայոց մատենաշարի ԻԱ հատորում, Երևան, 2018): Այստեղ էլ ներկայացուած են Ս. Ներսէս Կլայեցու յայտնի և նորայայտ 4 գանձերն ու 102 տաղերն ու փոխերը, տրուած են դրանց գիտաքննական բնագրերը: Ընդ որում, գանձերն ու տաղերը ներկայացուած են իրենց նախնական հեղինակային կար-

գով դասաւորուած՝ գանձ-տաղ-փոխ բանաստեղծական միաւորների գանձարանային (հեղինակային) փոխդասաւորութեան և առնչութիւնների պահպանումով:

1983 թ. կեանքից հեռանում է իր գիտական ղեկավարը: Մեծավաստակ գիտնականը ի շարս այլ գործերի թերի էր թողել նաև իր ամենանշանակալի աշխատութիւնը՝ նուիրուած հայ միջնադարեան հայրէնների հաւաքմանն ու գիտական ուսումնասիրութեանը: Անասելի մեծ ծաւալի աշխատանքը հրատարակման համար ընդունելի վիճակի հասցնելու համար անհրաժեշտ էր կատարել բազմաթիւ լրացումներ, շտկումներ, ճշգրտումներ և այլն: Բնականաբար, ուսուցչի աշխատանքի ամբողջացումը պիտի կատարէր նրա աշակերտներից մէկը, և ամենայարմար թեկնածուն այս դէպքում Արմինէ Քէօշկերեանն էր: Նա ամբողջ երկու տարի նուիրեց ուսուցչին իր երախտիքը մատուցելուն, և այս անխոնջ տքնութեան արդիւնքը եղաւ Ա. Մնացականեանի «կարապի երգի» լոյս ընծայումը՝ Ասատուր Մնացականեան, Հայրէններ (Երևան, «Նաիրի» հրատ., 1994):

Եղեռնից մազապուրծ տարագիր հայի ճակատագիրը Արմինէ Քէօշկերեանի կենսագրութեան մէջ եղաւ թէ՛ սկիզբ, թէ՛ ընթացք, և թէ՛ վերջ: Ընտանեկան հանգամանքների բերումով 1988-ին նա տեղափոխուեց Կանադա ու մինչև կեանքի վերջ ապրեց Մոնրեալում: Սակայն սիրած գործի նկատմամբ նուիրումը նրան ուղեկից եղաւ նաև օտարութեան մէջ: Հայ Առաքելական Եկեղեցու Կանադայի թէմի առաջնորդարանում աշխատելու հետ մէկտեղ նա նաև աւարտին հասցրեց գանձարաններին նուիրուած իր բազմամեայ հետազոտութիւնը, որի արդիւնքը եղաւ իր վերջին մենագրութիւնը՝ «Գանձարանային մշակոյթ» վերտառութեամբ (Երևան, «Եասոն» հրատ., 2008): Այս աշխատութեամբ վերջնական պարզաբանում է տրուած «Գանձարան» ժողովածուների ծագման, զարգացման, կառուցուածքային օրինաչափութիւնների, ինչպէս նաև՝ բուն գանձարանային մշակոյթի պատմութեան հիմնական հարցերին:

Արմինէ Քէօշկերեանի գիտական վաստակը, անշուշտ, միայն նշուածով չի սահմանափակուում: Բնականաբար, ամեն հետազոտութեան ընթացքում ի յայտ են գալիս (երբեմն՝ բոլորովին տարբեր բնագաւառից) նոր, անսպասելի արդիւնքներ: Այսպէս էլ իր «գանձարանային» պրպտումների ընթացքում նա ի յայտ է բերում Գրիգոր Տաթևացու Սաղմոսաց մեկնութեան մի նոր համառօտ տարբերակ, որ, ամենայն հաւանականութեամբ, հեղինակը ստեղծած պիտի լինէր իր ուսանողների համար (Գրիգոր Տաթևացի, Մեկնութիւն սաղմոսաց. համառօտ տարբերակ, աշխատասիր. Արմինէ Քէօշկերեանի, Երևան, «Զուարթնոց» հրատ., 1993): Իսկ Մոնրէալի առաջնորդարանում աշխատելու տարիներին (մասամբ՝ նաև դրանից յետոյ) նա արտերկրի հայ պարբերական մամուլում լոյս է ընծայում բազմաթիւ յօդուածներ՝ նուիրուած հայ մշակոյթի տարբեր բնագաւառների և առհասարակ հայ հասարակութեանը յուզող տարբեր հարցերի: Այս յօդուածների հիմնական մասը (17 յօդուած) յետագայում ամփո-

փուլեցին առանձին ժողովածուի մէջ (Արմինէ Քէօշկէրեան, Յօդուածներ (1990-2005), Մոնրէալ, 2011):

Վերջին անգամ 2015-ի գարնանը Հայաստան այցելելուց շուրջ կէս տարի անց արագ զարգացող հիւանդութեան հետեանքով Արմինէ Քէօշկէրեանը տեղափոխուեց հիւանդանոց, ուր և մնաց մինչև վերջ: Կեանքից հեռացաւ իր ծննդեան 86-րդ տարեդարձից մէկ ամիս առաջ՝ 2018 թ. նոյեմբերի 1-ին:

Վերջաբանի փոխարէն.

Ասատուր Մնացականեանի հայրէնների հատորի վրայ աշխատելիս մի հայրէնի վրայ էր սևեռուել, որ իրեն շատ էր դուր եկել: Այն ժամանակ ես չէի ընկալում, թէ յատկապէս ի՞նչն էր իրեն գրաւել բանաստեղծական այդ տողերի մէջ: Այսօր այս տողերը շարագրելիս յանկարծ հասկացայ, որ իր կեանքի պատկերն էր տեսել դրա մէջ...

Յոր ժամ ի մօրէդ ելար,

Դու լայիր, 'ւ ամեն խնդային.

Հանց մաքուր ել յաշխարհէս՝

Ամեն լան, նայ դու ծիծաղիս...

Գրիգոր Բրուտեան